INTONAȚIA INTEROGATIVĂ LA AROMÂNII DIN R. MACEDONIA (CU CÂTEVA PARTICULARITĂȚI SEGMENTALE ALE INFORMATORILOR)*

ADRIAN TURCULEȚ

1. PREZENTARE

Această cercetare valorifică o parte din materialul cules într-o anchetă pentru AMPER (*Atlas multimédia prosodique de l'espace roman*)[1] în decembrie 2008 la aromânii locuind în oraşele Skopje şi Ohrid din Republica Macedonia.

1.1. *CORPUS*

Din chestionarul fix al AMPER, cuprinzând 45 de enunțuri cu structura SVO, construite după anumite criterii morfo-sintactice şi fonetice[2], care au în vedere modalitățile asertivă şi interogativă (totală) la formele afirmativă şi negativă, am selectat nouă enunțuri, iar dintr-un al doilea chestionar, conceput pentru un atlas prozodic al limbii române, de 58 de propoziții cu structura predominantă VO (cu subiect inclus), alte 39 de propoziții interogative totale, parțiale, alternative şi interogative totale cu focalizare restrânsă[3]. Întrucât toate frazele au fost înregistrate de câte cel puțin trei ori, corpusul utilizat aici însumează circa 300 de enunțuri, care au fost rostite de doi subiecți, o femeie din Skopje (S1) şi un bărbat din Ohrid (O2)[4].

* Lucrare realizată cu sprijinul CNCSIS, care a finanțat ancheta în cadrul grantului 1316 pe 2007/2008.

[1] Despre proiectul AMPER, vezi, mai recent, Michel Contini, *Vers une typologie intonative des variétés romanes*, în A. Turculeț (ed.), *La variation diatopique de l'intonation dans le domaine roumain et roman,* Editura Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, 2008, pp. 13–18. Acest volum conține şi alte trimiteri bibliografice la proiectul romanic.

[2] Aceste caracteristici sunt codificate prin litere, de exemplu, *bwk, kwt, twk*, cea de a patra literă indicând modalitatea enunțului: *a* = asertivă afirmativă, *n* = asertivă negativă, *i* = interogativă, *m* = interogativă negativă, *e* = focalizare; cifra următoare indică numărul repetiției. Enunțurile din chestionarul românesc sunt indicate prin numărul de ordine al întrebării.

[3] Am adaptat chestionarul AMPER pentru dacoromână la aromână, înlocuind unele cuvinte necunoscute sau mai puțin cunoscute cu cuvinte aromâneşti uzuale de aceeaşi structură.

[4] În total, am anchetat 5 subiecți din Skopje şi 2 din Ohrid.

FD, XXIX, Bucureşti, 2010, p. 157–176

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

Cele nouă enunțuri extrase din chestionarul AMPER sunt următoarele[5]:

twk : /mv**ea**sta ve**a**de-un căpit**a**n/
zwk : /mv**ea**sta t**i**niră v**ea**de-un căpit**a**n/
swk : /mv**ea**sta muş**a**tă v**ea**de-un căpit**a**n/
dwk : /mv**ea**sta di căsăb**ă** v**ea**de-un căpit**a**n/
twg : /mv**ea**sta v**ea**de-un căpit**a**n mintim**e**n/
twp : /mv**ea**sta v**ea**de **oa**spita/
twb : /mv**ea**sta v**ea**di **oa**spita di căsăb**ă**/
kwt : /un căpit**a**n v**ea**de-mv**ea**sta/
pwt : /**oa**spita v**ea**de-mv**ea**sta/

Pentru această primă abordare a intonației aromâneşti am ales enunțurile interogative, fiind cunoscut faptul că acestea prezintă o mai mare diversitate de modele intonaționale, atât în limbi diferite (înrudite sau neînrudite genetic), cât şi în cadrul varietăților aceleiaşi limbi[6].

1.2. *INFORMATORI*

S1: *k'iráța al* (*au*) *lica*, 50 de ani, originară din satul Caraórman (în apropiere de Štip); după gimnaziu făcut la Štip, a lucrat într-o fabrică de pielărie (*di k'ęli*); după închiderea fabricii, a rămas şomeră şi a făcut cursuri de fizio-terapeut. Soțul este macedonean, are două fete pe care le-a învățat *límba di dáda.* Acum nu prea are cu cine vorbi aromâna în familie, dar *múltu voi s-lucréz cu-armânámea* (de exemplu, în cadrul asociației culturale a aromânilor „Mandra"), *múltu voi sâ zburăsc armânéşti.*

O2: *dóna lábro (lábru), tu documénti antóniie labrósk'i,* 67 de ani, *fisa (fára) a nóstă ésti dit albanía, dit muzik'ía*. Părinții au trăit în *béla di súpră;* inf. e născut în *óhîrda,* a urmat un liceu economic şi a lucrat în comerț. În 1990 a deschis un magazin de copii: *duk'éni ti prămătía di fîcurít,* la care a lucrat timp de 16 ani.

Ambii informatori nu au învățat aromâna în şcoală şi au avut numai contacte ocazionale cu vorbitori ai dacoromânei.

După tradiția familială, cei doi subiecți aparțin la două ramuri aromâneşti diferite: *grămostenii* (S1) şi *fărşeroții* (O2)[7].

---

[5] Vocalele (diftongii) care poartă accentul lexical sunt scrise cu *bold.* Enunțurile din chestionarul AMPRom sunt prezentate în cadrul discuției din text.

[6] Cf. Alan Cruttenden, *Intonation,* Cambridge Mass., Cambridge University Press, 1986, pp. 161–165.

[7] Vorbind despre neamul său şi „limba maternă", O2 a folosit termenii: *armăn, armăńl'i* [pla.], *ɾ̄/rămăŋg'* (cu al doilea *ă* nazalizat, din *ń* păstrându-se ocluzia lingvală), *rămâneşći, român, noi, farşelóți* (cf. Theodor Capidan, *Fărşeroții. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania,* în „Dacoromania", VI, 1929–1930, partea I, p. 1–210.

După spusele informatorilor, în R. Macedonia sunt şi aromâni *moscopoleni*, mai ales în Bitolia, dar care s-au amestecat cu alți aromâni şi vorbesc un grai mixt. Această evoluție ar caracteriza, de altfel, şi celelalte ramuri.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

1.3. *Analiza acustică* a vocalelor s-a făcut cu un *script* adaptat la programul Praat, obținându-se pentru vocalele din fiecare enunț date de tip .txt, conținând durata fiecărei vocale, intensitatea maximă şi F_0 măsurată în câte trei puncte; pe baza textelor repetițiilor 1, 2, 3 etc. se poate obține, cu ajutorul unor *routines* aplicate în cadrul Matlab[8], un .txt 0 cu media datelor din trei sau mai multe repetiții, precum şi un contur melodic stilizat pe baza acestor date medii şi a frecvenței laringiene medii a vorbitorului. Deşi programul AMPER prevede numai analiza vocalelor, ca principale purtătoare ale trăsăturilor acustice prozodice, în analizele noastre am luat în considerație şi nazala *-n* finală de enunț, pe care se continuă mişcarea tonului fundamental.

În cercetarea noastră am prezentat melodia frazei (traseul curbei F_0) în funcție de tipul şi structura enunțurilor interogative; în grafice am utilizat atât texte ale unor rostiri unice, cât şi texte 0 (bazate pe datele medii ale trei sau mai multor repetiții).

2. MELODIA FRAZEI (CURBA F_0)

2.1. *INTEROGATIVE TOTALE AFIRMATIVE*

2.1.1. *Enunțuri cu structura SVO simplă (twki, twpi, kwti, pwti)*

Ambii informatori utilizează o extensiune melodică (*pich range*) medie considerabilă: S1 – 10.29 sT, O2 – 16.38 sT[9], dar cu o mare variație a registrului vocii; Flm (frecvența laringiană medie) în cele peste 450 de fraze analizate variază între 191 – 294 Hz la S1 şi între 144 şi 205 Hz la O2.

Deşi cei doi subiecți reprezintă ramuri diferite ale aromânilor, prezentând unele deosebiri lingvistice (fonetice segmentale, gramaticale)[10], contururile melodice pe care le utilizează sunt nu numai identice funcțional, ci şi foarte asemănătoare ca realizare fonică.

În fig.1 se observă că traseul tonului fundamental (F_0) în sintagma nominală (SN) depinde de locul primului accent tonal: pe silaba pretonică (în S1twki pe *m* silabic labio-dental din *mveásta*), F_0 începe cu 3–4 sT sub Flm[11] şi coboară puțin[12], după care urcă pe silaba tonică; când enunțul începe cu o silabă accentuată: *oa* din *oáspita* (S1pwti) sau *vea* din *veásta* (S1twki), ascensiunea tonului se realizează de la început. F_0 urcă, de asemenea, pe articolul *un (căpitan)*, care primeşte, din

[8] Aceste *routines,* ca şi *scriptul* pentru Praat au fost realizate în cadrul programului AMPER de Antonio Romano şi de Albert Rilliard.

[9] Cele mai mari extensiuni tonale în exemplele analizate sunt 12.58 sT şi 19.23 sT în întrbările alternative S1-6-4 , respectiv O2-6-1.

[10] Unele deosebiri fonetice segmentale şi gramaticale dintre cei doi informatori sunt date în *Anexă.*

[11] La O2 pe *m-* silabic (adesea slab perceptibil) F0 începe frecvent cu 6–8 sT sub Flm.

[12] De regulă, această coborâre rămâne sub pragul perceptibil de 1,5 sT (A.C.M Ritveld & C. Gussenhoven, *On the relation between pitch excursion size and prominence,* în „Journal of Phonetics", 13, 1958, p. 299-308).

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

motive ritmice, un accent secundar, cu un vârf care poate chiar depăşi înălțimea accentului tonal de pe *-tán* (S1kwti)[13].

Când SN este formată dintr-un cuvânt paroxiton sau proparoxiton, vârful primului accent tonal se aliniază cel mai adesea la începutul vocalei posttonice (rar, la începutul celei post-posttonice) cu o ascensiune de 3–4 sT, dar care poate atinge şi 6 sT, la O2 chiar 7–10 sT. În cazul cuvântului oxiton *(un) căpitán*, vârful accentului tonal de pe *-tán* se situează la începutul vocalei tonice, iar coborârea F_0 are loc intrasilabic. La subiectul S1, valoarea primului vârf tonal rămâne, cel mai adesea, puțin sub Flm sau egală cu aceasta, în timp ce la O2 depăşeşte frecvent linia Flm.

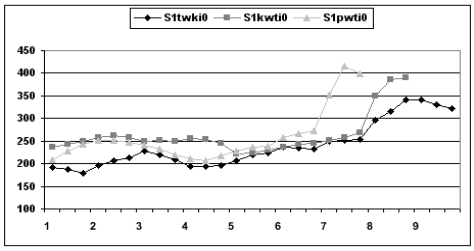

Fig. 1 – Variația conturului melodic în SN a enunțurilor cu structură SVO.

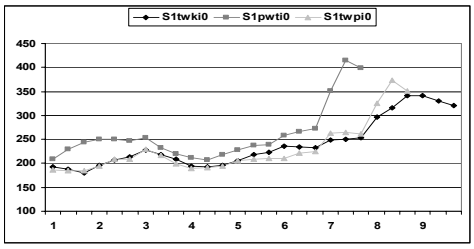

Fig. 2 – Contururi melodice cu final oxiton, paroxiton şi proparoxiton.

În SV (sintagma verbală), curba tonului fundamental debutează cu accent tonal grav pe silaba verbului *veá(de)*, cu o linie F_0 plată, uşor ascendentă, mai rar descendentă, situată sub Lfm, în medie cu 3.47 sT la S1 şi cu 6.35 sT la O2. În majoritatea cazurilor, pe *veá(de)* se află vârful tonal cel mai coborât al enunțului[14]. Limita sintagmatică marcată de panta descendentă a accentului tonal al SN şi redresarea tonului grav al accentului pe verb poate fi însoțită, de o pauză mai mult sau mai puțin perceptibilă care pune în evidență tematizarea SN; două exemple mai evidente: 1) S1twgi4- *mveásta ă veádi-uŋ-căpitán mintimén?* – vocala finală a subiectului *-a* (82 ms) se prelungeşte pe o durată de 80 ms cu vibrații slabe (*prepausal lenghtening*), după care urmează o vocală epentetică cu vibrații slabe de timbrul unui *ă* deschis cu o durată de 63 ms[15], înainte de atacul primei silabe a verbului; 2) O2kwtie31 – *uŋ-căpitán # védi-mvésta?* – limita sintagmatică şi

[13] Alte exemple: în enunțul S1kwti3, *un* are un vârf de 264 Hz, în timp ce *-tán* atinge 254 Hz; în O2kwti2, *un* atinge 199 Hz, iar *-tán* 177 Hz. Traseul F0 dîn S1kwti0 se aseamănă cu cel din enunțurile cu două accente în SN.

[14] Mai rar, minimul tonal se situează pe *m* silabic inițial, mai ales la O2, la care acest *m* este frecvent mai slab perceptibil.

[15] Această vocală epentetică (asemănătoare vocalei de ezitare), în prelungirea vibrațiilor slabe ale lui *a*, nu se percepe ca un sunet aparte; impresia auditivă de scurtă pauză se datorează mai mult coborârii tonului pe vocala *a* şi prelungirii acesteia.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

tematizarea subiectului este marcată printr-o pauză de 298 ms: 188 ms cu prelungirea unor vibrații nazale slabe + 85 ms zero fonic înaintea atacului lui *v*[16].

Pe silaba tonică a verbului sau pe silaba posttonică a acestuia începe o ascensiune treptată a tonului fundamental, care rămâne, până la penultima vocală a enunțului, puțin sub linia Flm, poate atinge nivelul acesteia sau (mai frecvent la O2) o depășește ușor. Pe ultima silabă a enunțului, alungită, indiferent dacă aceasta este accentuată (*căpitán*) sau neaccentuată (*mveásta, oáspita*) se produce un salt puternic al F_0, în medie cu 5.88 sT față de vocala precedentă la S1 şi cu 7.95 sT la O2; față de Flm urcarea medie este de 7.23 sT la S1 şi de 8.51 sT la O2. Vârful tonal final se află pe vocala finală (la mijlocul sau pe finalul acesteia), în cazul unui cuvânt terminat în nazală: *căpitán, mintimén* mai ales la mijlocul lui *n,* şi este urmat de o coborâre uşoară pe prelungirea cu vibrații mai slabe a vocalei finale sau pe partea a doua a nazalei *n.* Fig. 2 (şi 1) ilustrează aspectul identic al conturului melodic terminal, indiferent de poziția accentului în ultimul cuvânt al enunțului[17].

Structura fonologică a interogativelor totale cercetate, redată în sistemul de transcriere ToBI, trebuie să aibă în vedere cele trei grupuri accentuale, cu tot atâtea accente tonice posibile: L+>H* L*+H şi L+↑H*. Întrucât accentul verbului, în ciuda rolului important de a marca frontiera sintagmatică, este, de obicei, puțin reliefat, încadrându-se în ascensiunea generală a SV, această structură poate fi redusă la cele două accente principale (cel al SN şi cel al SV) urmate de un ton de frontieră înalt pe silaba finală: L+>H* L+↑H* H%[18].

2.1.2. *Enunțuri cu extensiunea SN (dwki, swki, zwki)*

În cazul unei extensiuni a subiectului apare un al doilea accent tonal pe adjectiv sau pe determinarea prepoziționlă, cu un vârf mai mic decât cel al primului accent tonal:diferența este mai mică de un semiton când extensiunea începe cu o silabă accentuată (*zwki*) şi poate ajunge la 3–4 sT în cazul unei distanțe mai mari între cele două accente (*dwki*). Mai importantă este panta ascendentă a celui de al doilea accent tonal, care depășește, cel mai adesea, pragul perceptibil de 1.5 sT, ajungând până la 3 sT la S1, 4-5 sT la O2, şi, mai ales, panta descendentă, care poate atinge 4 sT la S1 şi 6-7 sT la O2. În fig. 3, se poate observa al doilea accent tonal pe silaba accentuată a determinantului: adjectivele *muşátă* (*swki*) şi *tíniră* (*zwki*) şi pe extinderea prepoziționlă *di căsăbă'* ; subiectul are forma *mveasta* în *swki* şi *veasta* în *dwki* şi *zwki.*

[16] Pauza se percepe clar datorită acestui zero fonic dinaintea lui *v*.

[17] Acest contur melodic cu final ascendent (*high-rise*) caracterizează cele două tipuri de interogative totale, numite de A. Cruttenden, *op.cit*., p. 161–162 „întrebări declarative" (care se disting de asertivele corespunzătoare numai prin intonație) şi „întrebări-ecou" (care reiau o afirmație anterioară a interlocutorului).

[18] Din adaptarea spaniolă a ToBI am preluat semnul > pentru a indica alinierea vârful primului accent tonal pe silaba postonică, iar semnul ↑H* indică ascensiunea treptată a celui de al doilea accent tonal. Cf. Eugenio Martínez Celdrán, Ana Ma. Fernández, Paolo Roseano*, Aproximación al estudio de la entonación de la región de Murcia: Caravaca de la Cruz y Bullas,* în A. Turculeț (ed.), *vol. cit*., p. 75–92.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

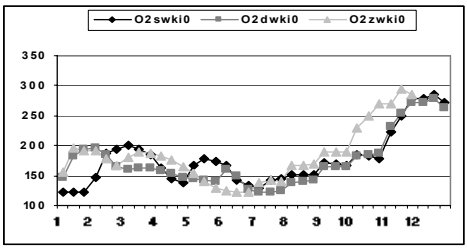

Fig. 3 – Contururi cu extensia SN.

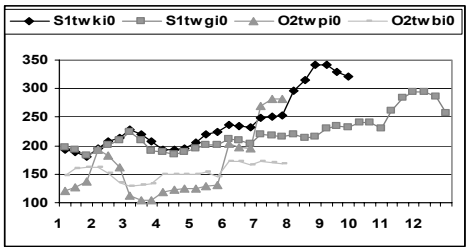

Fig. 4 – Contururi cu extensia SV.

2.1.3. *Enunțuri cu extensiunea* SV (*twbi, twgi*)

Extensiunea obiectului direct nu modifică conturul melodic al interogativei, care conține întotdeauna două părți distncte: SN cu contur *ascendent-descendent* sau, în cazul extensiunii SN, *ascendent-descendent repetat* şi SV cu contur *ascendent*, cu vârful tonal maxim pe silaba finală a enunțului. Fig. 4 prezintă extensiuni ale SV în enunțurile *mveasta veadi-uŋ-căpitan (**mintimén**)*: S1twki0 – S1twgi0 şi *(m)veasta veadi oaspita (**di căsăbă'**)* în O2twpi0 (cu *mvésta* emfatizat) – O2twbi0.

În *structura fonologică* a enunțului intervine cel de al doilea accent tonal al SN: L+>H* L+>H* L+↑H* H%.

2.1.4. *Enunțuri cu structura VO* (cu subiect inclus): 1: *u vidzuşi tak'i*?, 2: *u vidzuşi măriia?,* 3: *li vidzuşi featile?,* 43: *beai yin?*, 46: *măț peşți?*

După cum se observă în fig. 5, traseul F_0 este continuu ascendent, asemănător cu partea a doua (SV) a enunțurilor SVO. Vârful primului accent pe silaba tonică a verbului este sub Flm, iar prima silabă a cuvântului-obiect, accentuată (*ták'e, fétele*) sau neaccentuată (*mărĭia, marĭia*), rămâne, de asemenea, sub linia Flm sau o depăşeşte uşor, după care F_0 urcă brusc şi puternic pe silaba/silabele următoare. Tonul poate coborî uşor pe ultima parte a vocalei finale (marcând o uşoară insistență pe obiect). La O2 prima silabă a ultimului cuvânt poate prezenta o coborâre slabă a tonului, înaintea ascensiunii pe silaba/silabele următoare.

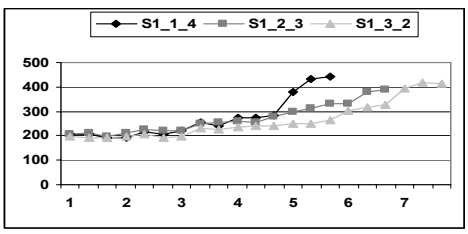

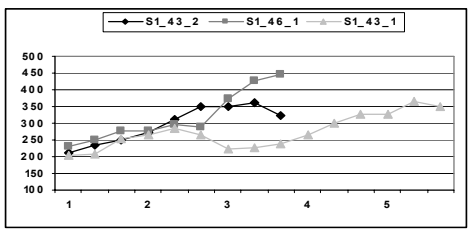

Fig.5 – Enunțuri cu structura VO.

Introducerea unui vocativ modifică conturul F_0, introducând vârful tonal al vocativului ridicat deasupra Lfm (vezi în fig. 5 întrebarea S1-43-1: *iuri, beai yin?*).

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

2.1.5. *Enunțuri cu structura VS* (17: *víne ták'i*)

Vârful accentului tonal pe verb, aliniat la începutul silabei posttonice, rămâne sub sau pe linia Flm. Silaba tonică următoare poate atinge sau depăşi uşor Flm, după care urmează ascensiunea pe silaba finală (vezi fig. 6).

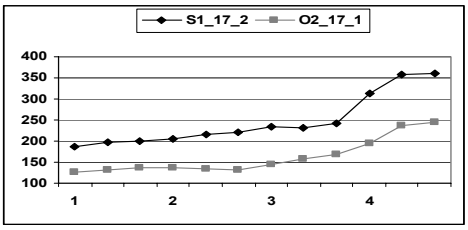

Fig. 6 – Enunțuri cu structura VS.

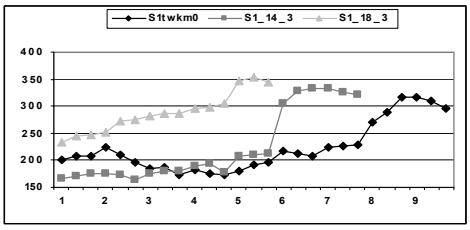

Fig. 7 – Interogative totale negative.

2.2. *Interogative totale negative* (*twkm, zwkm, swkm, dwkm, twgm, twpm, twbm, kwtm, pwtm;* 14: *nu o vidzuşi tak'i?,* 15: *nu o vidzuşi măriia?,* 16: *nu li vidzuşi featili?*)

Conturul melodic nu diferă de cel al interogativelor totale afirmative: enunțurile cu structura SVO au SN ascendent-descendentă şi SV ascendentă, cele cu subiect inclus au o ascensiune continuă, mai pronunțată pe/după ultima silabă tonică. Fig. 7 prezintă contururile interogativelor totale negative S1twkm1, S1-14-3: *nu o vidzuşi tak'i?* şi S1-18-3: *nu vini tak'i?;* cf. cu interogativele totale afirmative din fig. 1–6.

Adverbul *nu* preia, de regulă, poziția silabei acentuate a verbului, cu un ton plat sau uşor descendent/ascendent, după care începe, pe verb, ascensiunea prelungită a tonului în SV.

2.3. *Emfaza interogativă şi focalizarea unui constituent*

Emfaza obişnuită a interogativei totale este cea a modalității enunțului, legată de interesul vorbitorului în legătură cu întrebarea şi de aşteptarea răspunsului din partea interlocutorului[19]. În întrebarea neutrală (fără focalizarea unui constituent), emfaza modală priveşte enunțul în întregime (vizând adevărul întregii propoziții), şi se manifestă prin reliefarea cuvântului final, care poartă accentul nuclear al interogativei.

Pe lângă emfaza modală, poate fi evidențiat prin focalizare contrastivă un anumit constituent al interogativei, ceea ce duce la schimbarea sensului întrebării: vorbitorul admite realitatea la care se referă întrebarea, punând sub semnul întrebării adevărul unui constituent al acesteia; de exemplu, prin enunțul *mveasta veadi-un căpitan*? cu focalizarea, pe rând, a celor trei constituenți, vorbitorul întreabă dacă (chiar) ***nevasta*** (şi nu altcineva) *vede un căpitan,* dacă *nevasta* (chiar) ***vede*** *un căpitan,* respectiv dacă *nevasta vede* ***un căpitan*** (şi nu pe altcineva).

[19] Aceasta este *emfaza interogativă* despre care vorbeşte L. Dascălu-Jinga, *Melodia vorbirii în limba română,* Bucureşti, 2001, p. 32–33.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

Focalizarea primului constituent determină ascensiunea mai puternică a silabei accentuate, vârful tonal aliniat la sfârşitul acesteia depăşind Lfm; cf. în fig. 8 enunțurile O2twki1 cu rostire neutră şi O2twkie11 cu focalizarea primului cuvânt: ***mveasta*** *veadi-ŋ-căpitan?* Această intensificare a primului accent poate duce, dar nu în mod obligatoriu, la o coborâre uşoară a tonalității celorlalți constituenți. Mult mai frecventă ca la enunțurile fără focalizare este prezența unei pauze mai mult sau mai puțin perceptibile la frontiera dintre SN şi SV.

Focalizarea verbului, însoțită de tematizarea subiectului urmat de o pauză perceptibilă, duce la ridicarea tonalității verbului, reducându-se considerabil distanța tonală dintre acesta şi finalul enunțului; cf. în fig.8 enunțurile S1twki1 şi S1twkie23: *mveasta* ***vedi****-uŋ-căpitan?*

Focalizarea ultimului constituent (obiectul direct) modifică cel mai puțin conturul melodic al SV[20], provocând o creştere uşoară a tonalității părții terminale a acestuia; cf. în fig. 8 întrebările S1twki1 şi S1twkie31: *mveasta vedi-uŋ-****căpitan***?

Focalizarea adjectivului din extensia SN duce la ridicarea acentului tonal al acestuia cu vârful aliniat la începutul silabei posttonice. Urmează o coborâre mai extinsă a F_0 care cuprinde şi silaba accentuată a verbului, apoi ascensiunea finală mai pronunțată; cf. în fig. 8 enuțurile S1swki1 şi S1swkie1: *mveasta* ***mşiată*** *vedi-uŋ-căpitan?*

Focalizarea adjectivului din extensia SV în S1twgiea2: *mveásta védi-uŋ-căpitán* ***mìntimén*** (vezi fig. 8) determină o modificare mai importantă a traiectoriei F_0: verbul este de asemenea reliefat, iar accentul tonal de pe *căpitán* se extinde pe prima silabă a adjectivului la 2.5 sT peste Lfm (acest vârf este perceput ca un accent secundar), după care F_0 coboară cu 5.16 sT, pentru a permite ascensiunea puternică (de 8.58 sT) pe silaba accentuată finală.

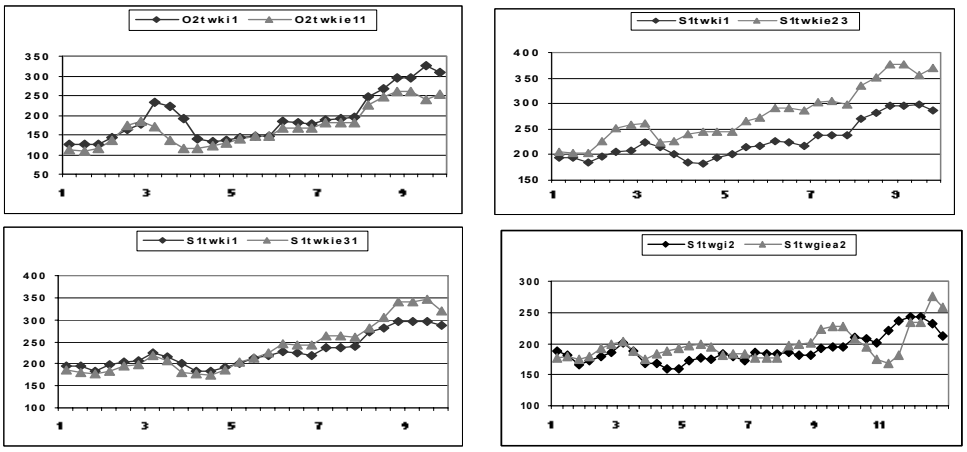

Fig. 8 – Focalizări ale unor constituenți ai interogativelor SVO.

[20] Acest fapt arată că şi în interogativa neutră există o focalizare (mai slabă) a cuvântului final.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

Întrebările cu structura VO, ca şi cele de tipul VS, prezintă o mai mare varietate de contururi, legată de focalizarea unor constituenți, emfaza afectivă, insistență.

În fig. 9 curba F_0 din S1-46-4 : *măț peşțî ?* prezintă emfaza obişnuită a cuvântului final, dar reliefarea evidentă a primului accent aminteşte de conturul interogativelor de tipul SVO. În S1-46-4, avem o focalizare a obiectului însoțită de o emfază afectivă care duce la ridicarea mai puternică a celui de al doilea accent tonal. S1-46-5 prezintă focalizarea verbului (cu ridicarea primului accent). În O2-46-3, focalizarea obiectului este însoțită de o insistență suplimentară care duce la suspendarea silabei finale la nivelul celui de al doilea accent tonal.

Focalizarea verbului se face mai obişnuit prin inversarea topicii: *peşțî măț?* Întrucât şi obiectul este tematizat, ambii constituenți sunt reliefați; vezi O2-46-3 cu vârful celui de-al doilea accent tonal mai înalt.

Enunțul *beai yin?* aduce mai multe exemple de emfază afectivă: rostită cu surprindere (*cu ciudíe*), întrebarea prezintă două accente tonale pronunțate; în S1-44-7 ultimul accent are o detentă prelungită pe *n,* amplificată de prezența unui *-u* redus afonizat; în S1-44-10: *lele, lele, beai yinn?* ultimul cuvânt prezintă oscilații specifice (triluri) ale tonului.

Rostirea neutrală a întrebării VS (cu focalizarea uşoară a constituentului final) se poate observa în fig. 9 în enunțul S1-17-2: : *vine tak'i?* Focalizarea verbului se manifestă prin ridicarea primului accent tonal (cu vârful pe silaba posttonică depăşind uşor Flm) şi coborârea uşoară a tonului final în S1-17-9. Focalizarea subiectului duce la ridicarea tonalității acestuia peste Flm, în prelungirea primului accent tonal, iar saltul pe silaba finală este mai mic, marcând şi caracterul insistent al întrebării.

Focalizarea verbului se poate realiza şi prin modificarea întrebării: S1-17-6: *va z-vină tak'i?,* S1-18-3: *nu yini tak'i?* sau prin inversarea topicii: S1-17-8: *tak'i yini?*

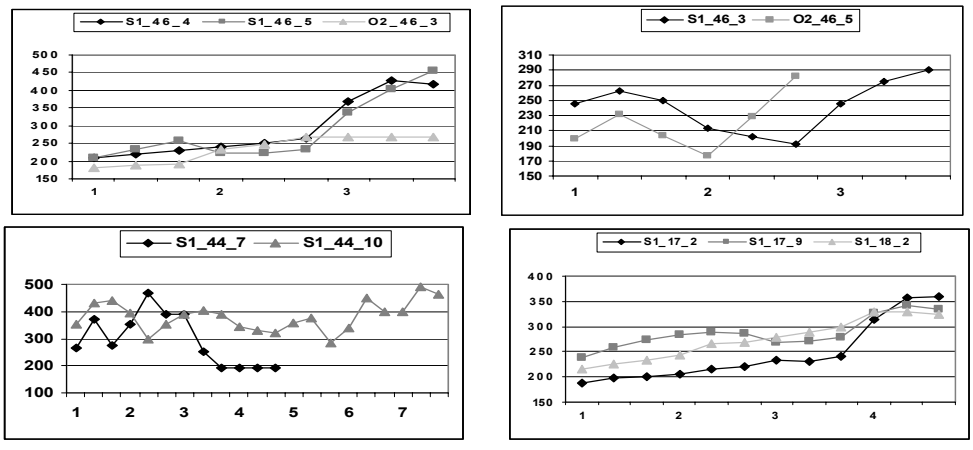

Fig. 9 – Focalizări/emfatizări ale întrebărilor VO şi VS.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

2.4. *Interogative parțiale*

Întrebările parțiale prezintă o diversitate mai mare a conturului muzical. Deşi, în general, accentul tonal principal (nuclear) al enunțului se află pe cuvântul interogativ, acest lucru nu este obligatoriu. În fig.10a se observă că întrebarea: *care vine la noi?* are trei contururi diferite la subiectul S1: în S1-20-1 şi 2 pronumele interogativ poartă accentul tonal principal, dar tonul urcă şi pe silaba finală (mai evident în 20-2). În întrebarea S1-20-3 este focalizat complementul *la noi.*

De obicei, F_0 debutează sub linia Flm şi urcă imediat, dacă enunțul începe cu un cuvânt interogativ accentuat pe prima silabă, atingând vârful tonal la mijlocul sau la sfârşitul vocalei accentuate (vezi S1-20-1/2, O2-20-1/2, O2-24-4); când cuvântul interogativ este precedat de o prepoziție, F_0 coboară puțin la început şi apoi urcă pe silaba accentuată (vezi S1-27-1/2, O2-39-1)[21]. Într-o altă variantă, F_0 începe mai sus, în preajma liniei Flm şi apoi coboară uşor (vezi S1-24-1). Această variantă este caracteristică mai ales întrebărilor cu insistență finală (vezi S1-20-3, S1-49-4, S1-50-4).

Ascensiunea F_0 pe silaba finală este mai pronunțată şi mai frecventă la subiectul S1 decât finalul descendent; în fig.10a, S1-24-1: *ți adar az(î?* [22] şi S1-27-1: *cu care ai zbrîtu la sculiie?* au profil descendent, iar în S1-27-2: *cu care zburăş(i la sculii?,* F_0 urcă pe silaba finală. La subiectul O2, aproape la fel de frecvent ca profilul descendent, este finalul „insistent", cu suspendarea tonului final la un nivel relativ ridicat: cf. întrebările O2-20-1: *ți faț ază?* cu contur descendent, față de O2-20-2: *țe-ádar ază?* şi O2-24-3: *ți faț aza, be?* cu ridicarea finală a tonului (în ultimul exemplu, pe interjecție). Pe lângă cuvântul interogativ poate fi focalizat şi un alt constituent al interogativei parțiale: S1-25-1: *țe-a s-âdar* ***măni****?,* la O2 împreună cu schimbarea topicii: O2-25-1: ***măni*** *ți-i s-faț?* şi O2-26-1: ***piimăni*** *ți-u s-faț?*

Structura fonologică a interogativelor parțiale, cu dezaccentuarea verbului şi cu tonul de frontieră jos este: L+H* H+L* L% sau cu tonul de frontieră înalt (*mid-rise* sau, mai rar, *high-rise*): L+H* H+L* H%.

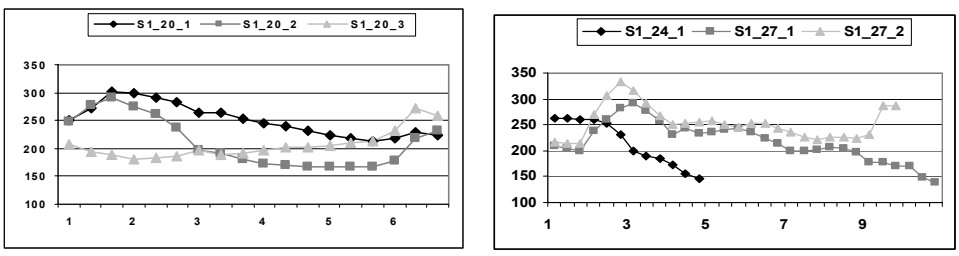

[21] Numai întrebarea S1-39-1 începe cu voce scăzută pe silaba accentuată şi urcă pe silaba următoare.
[22] În paranteză notăm o vocală asilabică redusă.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

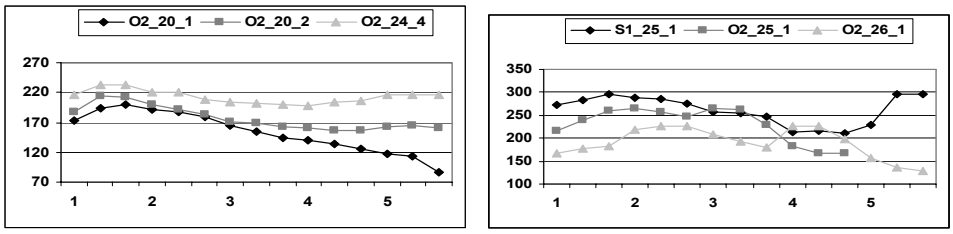

Fig.10 a – Interogative parțiale (1).

Insistența asupra întrebării manifestată prin ridicarea mai mult sau mai puțin pronunțată a tonului pe silaba finală este frecventă la întrebările de tip indicativ, de ghidare (care subliniază obiectul întrebării), cum sunt cele privind prețul produselor de la piață sau cele adresate copiilor : vezi în fig. 10b enunțurile S1-49-4: *cîs-pras-sîntu meareli?*, S1-50-4: *cîs-păras sînt uauâli?,* S1-37-6: *cum ti cliamă?,* S1-39-1: *care clasâ eştâ?,* O2-50-1: *căt pras-sîn ouli?,* O2-37-2: *fîcor, cum să fi numa?,* O2-39-1: *ti si plânz, ńicu?*

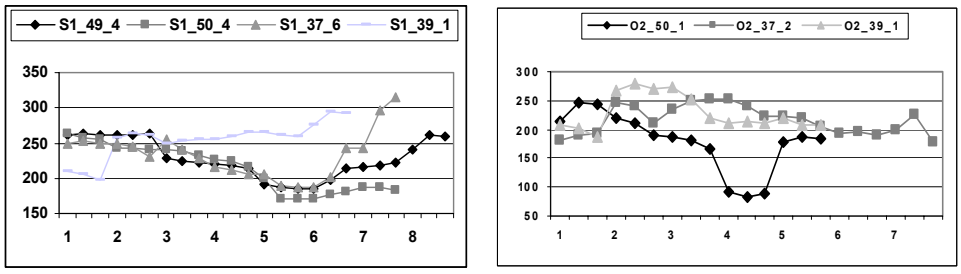

Fig.10 b – Interogative parțiale (2).

O categorie aparte în cadrul interogativelor parțiale o constituie *întrebările care solicită* interlocutorului *repetarea* unei secvențe abia rostite. Conturul intonațional reflectă două situații diferite:

a) vorbitorul nu a înțeles (auditiv) ceea ce a spus interlocutorul: traseul F_0 este cel al interogativelor parțiale obişnuite, cu tonul nuclear pe cuvântul interogativ şi contur descendent cu insistență; cf. în fig 10c, O2-57-1: *ți zîseş?* cu S1-57-1: *ți dzîseş(i, nu te-ak'icăsei?* (în care S1 îşi explică întrebarea);

b) vorbitorul a înțeles spusele interlocutorului, cu care însă nu este de acord; întrebarea sa are sensul „cum poți/îndrăzneşti să spui aşa ceva?”; conturul este cel al unei interogative totale: F_0 începe pe cuvântul interogativ sub Flm, traseul este ascendent, cu insistență, sugerând reproş: O2-57-2, S1-57-3, chiar amenințare: S1-57-2.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

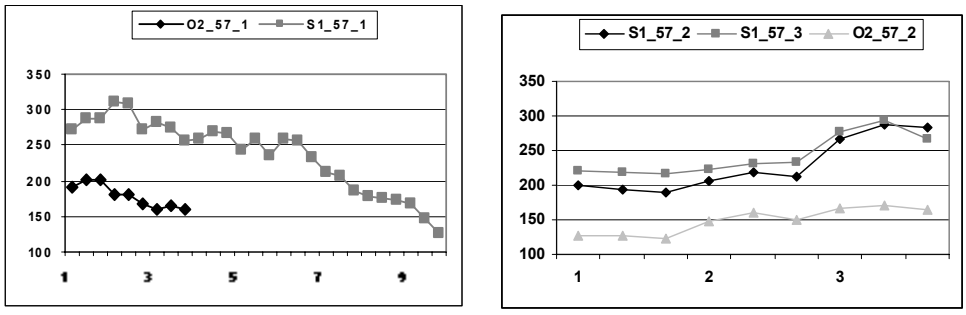

Fig.10 c – Interogative parțiale (3).

Finalul suspensiv al insistenței conciliante este obişnuit în *întrebările de circumstanță*, adresate unui cunoscut/amic pe care subiectul nu l-a văzut de o vreme, prin care nu se solicită o informație exactă, ci aflarea statutului actual al interlocutorului şi se inițiază o interacțiune verbală de confirmare a relației personale. În cazul întrebărilor parțiale, cele mai frecvente, primul accent tonal urcă puțin sau pleacă de la o poziție puțin ridicată, conturul melodic rămânând în preajma Lfm, cu o extensiune melodică redusă: în medie de 3.07 sT la S1 şi 3.98 sT la O2. În altă variantă, conturul melodic rămâne monoton, cu extensiuni tonale reduse: de 0.92 sT în S1-22-9: *ți lucreț?,* de 0.96 sT în S1-22-12: *țe-ádar?,* de 1.16 sT în O2-22-6: *ți fațî?*. Cf. în fig. 11 întrebările S1-22-11: *cum eştâ?,* S1-22-12: *țe-ádar?,* S1-22-2: *iu h'iț(î?,* O2-22-2: *cum eş'ć?* Acelaşi model se menține şi în cazul interogativelor totale de convenință: vezi în fig. 11 enunțurile O2-22-4: *k'iruş(i?,* S1-22-10: *bun eştâ?*

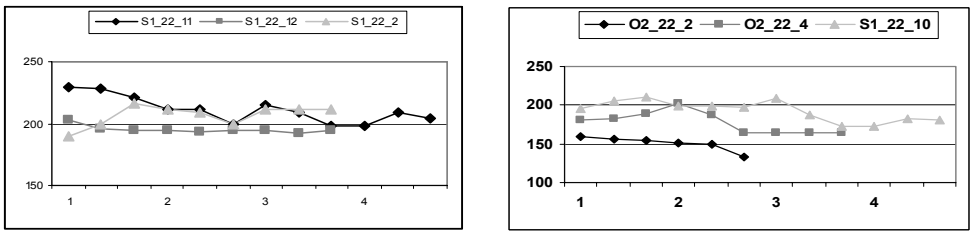

Fig.11 – Întrebări convenționale.

2.4. INTEROGATIVE ALTERNATIVE

Întrebările alternative au conturul melodic diferențiat, după cum:

a) ambele alternative sunt considerate egale, vârful tonal cel mai înalt fiind pe conjuncția *ma ;* cf. în fig.12 : S1-45-6: *beai # yin ma rak'iie ?* - primul accent pe *beai* este mai înalt şi urmează o pauză de 150 ms. (neevidentă în grafic), care marchează o *frază intermediară*; vârful maxim este pe *ma,* iar coborârea este mai

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

lentă până la ultimele două silabe, unde devine abruptă), S1-51-3 şi O2-51-1: *vrei meri, ma gorţâ* ‘pere’*?*: accentul tonal al constituentului *mere* se prelungeşte atingând vârful maxim pe conjuncția *ma,* după care F_0 cade brusc, ultima silabă fiind afonizată;

b) unul dintre cei doi constituenți este focalizat, mai frecvent, primul; cf. în fig.12 întrebările S1-35-2: ***yiń***, *ma nu yiń?,* S1-6-4: *o vidzuş tak'i la* ***bîşerică****, ma la restoran?* (accentul tonal al constituentului *biserică* culminează pe ultima silabă *-că,* după care tonul coboară puțin intrasilabic şi rămâne suspendat, urmat de o pauză de 98 ms., apoi F_0 coboară uşor până la finalul enunțului), O2-45-4: *beai* ***yin****, ma rak'ii?*; mai rar, este focalizat al doilea constituent, ca în O2-6-1: *o văzuş˘ pi tak'e la băserică ili tu* ***cafănéia****?;*

c) ambii constituenți sunt focalizați prin divizarea enunțului în două fraze intermediare, ca în enunțul S1-35-3: ***yiń***, *ma* ***nu yiń****?* (înainte de *ma* este o pauză de 97 ms. cu vibrații nazale slabe);

d) întrebarea este mai curând interogativă totală decât alternativă, ca în S1-6-2: *o vidzuş tak'i la bîşerică, ma la restoran?*; accentul tonal principal este pe *biserică* (cu vârful deplasat la începutul silabei posttonice), apoi tonul coboară şi urcă pe ultimele două silabe, mult mai puțin ca întrebările totale, pentru că emfaza se află în interiorul enunțului.

Cu excepția tipului *d*, întrebările alternative au final asemănător cu asertivele.

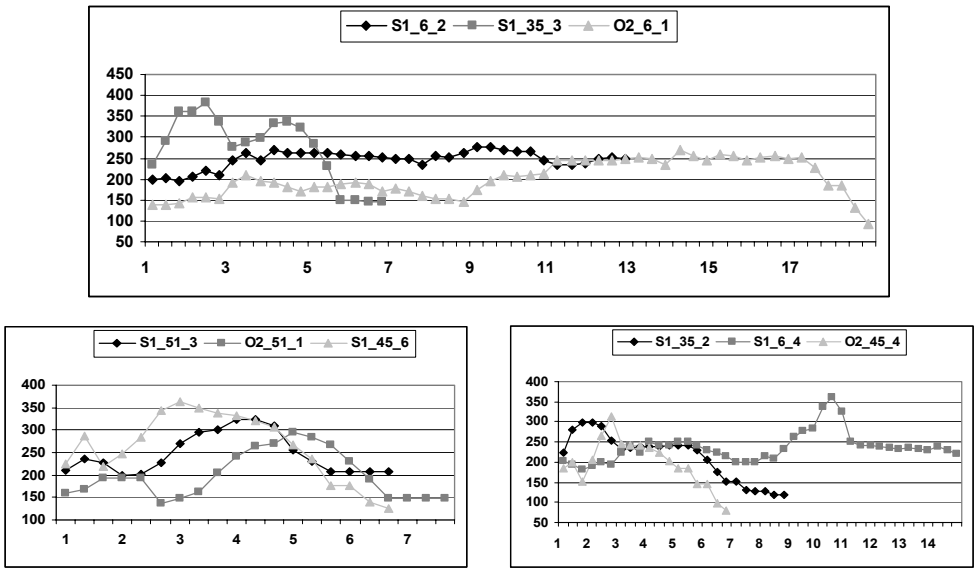

Fig.12 – Întrebări alternative.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

3. PRIVIRE COMPARATIVĂ

Modelul interogativelor totale cu structura SVO este asemănător, mai ales în privința conturului melodic terminal, cu cel obişnuit în pronunțarea muntenilor şi a moldovenilor în cazul întrebărilor cu final oxiton. În fig. 13a se poate compara conturul melodic al întrebării *swki: nevasta/mveasta frumoasă /muşată vede-un căpitan?* rostită de S1 şi de două femei din Bucureşti (B5) şi din Iaşi (Is7)[23]. SN prezintă, în toate cele trei contururi, două accente tonale : pe subiect şi pe adjectivul său (al doilea având un vârf mai mic). Limita sintagmatică este marcată prin schimbarea mişcării F_0: după panta descendentă a celui de al doilea accent, verbul *vede* începe cu o redresare a tonului în registrul grav sau cu o uşoară ascensiune (sub pragul perceptibilității la B1, dar cu accent tonal evident la Is7). Diferențe apar în conturul melodic al SV, care este mai modulat (mai ales la Is7) : în timp ce la S1 şi O2, tonul urcă continuu începând cu silaba posttonică a verbului, la subiecții bucureşteni şi ieşeni, F_0 coboară uşor după *vé(de)* până la ultima silaba pretonică *pi* (la Is7 cu un mic accent secundar pe *că*), după care urmează ascensiunea pe silaba tonică. Vârful tonal maxim este atins la mijlocul nazalei *-n,* după care tonul coboară (foarte) puțin.

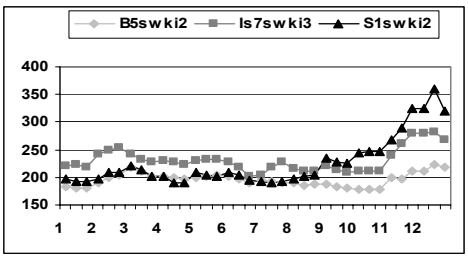

Fig.13a.

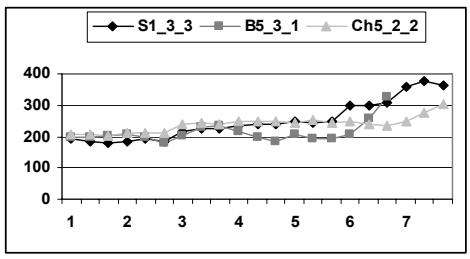

Fig.13b.

Deosebiri în privința conturului terminal între informatorii aromâni şi cei dacoromâni apar la întrebările totale cu final neoxiton. În timp ce, în intonația neutrală a muntenilor şi a moldovenilor, vârful tonal maxim este pe ultima vocală accentuată, după care F_0 coboară pe silaba sau silabele posttonice finale, formând un contur final ascendent-descendent, subiecții aromâni au acelaşi contur ascendent ca şi în întrebările cu final oxiton. Acest contur final ascendent neoxiton (*ascendent extins*[24]) este caracteristic în rostirea românească literară (muntenească-moldovenească) întrebărilor totale cu focalizarea constituentului final[25]. În fig.13b

[23] Cifrele fără soț reprezintă subiecți de sex feminin, iar cele cu soț, subiecți de sex masculin, cifrele începând cu 5 sunt rezervate informatorilor cu studii superioare, care vorbesc în mod curent limba literară.

[24] A. Turculeț, *lucr. cit.,* p. 39–40.

[25] L. Dascălu-Jinga , *op. cit*., p. 33–35.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

se poate observa asemănarea conturului melodic terminal în întrebările cu subiect inclus 3 : *ai văzut fetele ?/li vidzuşĭ featile ?* şi 2 : *l-ai văzut pe vasile ?* rostite de subiecţii B5 şi Ch5 cu focalizarea obiectului[26], iar de S1 în modul obişnuit de a intona întrebările totale ; la S1 urcarea tonului pe SV este continuă, cu salt pe cele două silabe neaccentuate finale şi cu o mică coborâre la final, la B5 şi Ch5, F_0 coboară uşor pe ultima silabă accentuată şi urcă pe silaba/silabele posttonice.

Conturul terminal ascendent s-a extins la intonația neutrală şi în diferite arii ale dacoromânei, fiind atestat la vorbitori ardeleni[27], dar şi din Muntenia[28], Moldova[29] şi din R. Moldova. În fig. 13c şi 13d se pot compara contururile melodice cu final ascendent extins ale aceleiaşi interogative rostite de S1 şi de vorbitori din diferite zone ale dacoromânei :

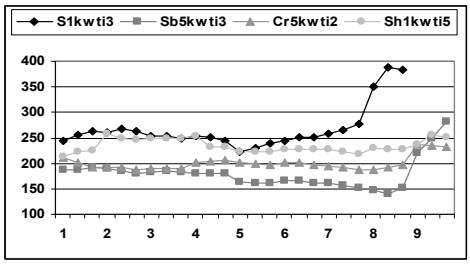

Fig. 13c.

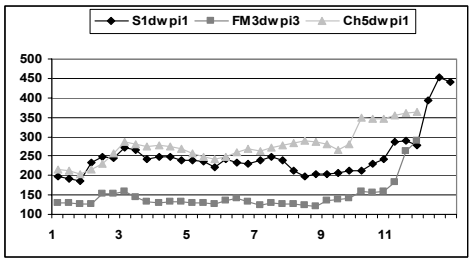

Fig.13d.

c) *kwki : un căpitan vede nevasta/mveasta ?* la S1 şi la vorbitoare din Craiova, Sibiu şi Saharna (R. Moldova): SN prezintă un accent secundar ritmic pe *un,* mai pronunțat la S1 şi la Sh1 şi mai puțin evident la Sb5 şi Cr5. Limita sintagmatică este mai puternic marcată la S1. Deosebiri apar în conturul SV : la S1 are loc o ascensiune continuă a tonului, începând cu silaba accentuată a verbului şi sfârşind cu un salt brusc pe silaba finală neaccentuată, iar în partea finală a acesteia F_0 coboară foarte puțin. La cei trei subiecți dacoromâni, tonul nu are o mişcare continuă în SV : Sb5 are un accent slab pe verb (cu vârful la începutul silabei

[26] Facem precizarea că subiecții B5 şi Ch5 au focalizat ultimul cuvânt, fără intenția expresă de a realiza acest lucru. În alte repetiții ale aceloraşi întrebări „neutre", conturul terminal este ascendent-descendent. Cf. *infra.*

[27] Specific întrebărilor totale ardeleneşti este însă conturul final descendent pe ultima silabă accentuată (cf. L. Dascălu-Jinga, *op. cit,.* p. 134; A. Turculeț, *lucr. cit*., p. 42, 67).

[28] Andrei Avram, *Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel,* în „Fonetică şi dialectologie", vol. 8, 1973, p. 43–64. După L. Dascălu, *op. cit.,* p. 149, această „intonație de tip Muscel" se întâlneşte în Țara Oltului, la Mărginimea Sibiului, extinzându-se la sud de Carpați într-o zonă vastă, „întinsă aproximativ între râul Argeş (la vest) şi Ialomița (la est).

[29] În A. Turculeț, *Variante regionale ale intonației româneşti,* în vol. « Limba şi literatura română. Regional – național – universal », Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006, p. 264, constatam că ascensiunea tonului pe silaba finală neaccentuată din întrebările cu focalizare finală tinde să se extindă la unii moldoveni (subiecții erau studenți), mai ales din zona central-nordică a Moldovei, şi la întrebările totale "neutre", adică fără o focalizare expresă a constituentului final.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

posttonice), după care F_0 coboară până la mijlocul vocalei accentuate *va* şi urcă cu un salt (asemănător cu cel de la subiectul aromân S1) pe vocala neaccentuată finală; la Cr5 şi Sh1 ridicarea finală a tonului este mai mică şi se menține la Cr5 aproape plată pe silaba finală neaccentuată.

d) *dwpi: nevasta/mveasta tinerea/de căsăbă vede pasărea/oaspita?* la S1 şi la subiecți din Fundu Moldovei şi Chişinău: traseul F_0 în SN este asemănător, cu cele două accente tonale pe subiect şi pe determinantul acestuia. Conturul SV este de asemenea asemănător la S1 şi FM3, însă saltul pe silaba finală nu este urmat la FM3 de o uşoară coborâre. La Ch5 verbul are un accent tonal evident (cu vârful aliniat la începutul vocalei posttonice), urmat de o coborâre uşoară a tonului până la mijlocul ultimei silabe accentuate; ascensiunea F_0 începe pe aceeaşi vocală tonică cu un salt la începutul vocalei postonice şi cu o ridicare uşoară pe cele două vocale finale.

Conturul melodic de bază al *interogativelor parțiale* este acelaşi în aromână şi dacoromână: vârful tonal (nuclear) este pe silaba accentuată a cuvântului interogativ, după care F_0 coboară până la sfârşitul enunțului. Fără a fi la fel de frecventă ca la cei doi subiecți aromâni, ascensiunea mai mult sau mai puțin pronunțată a F0 pe silaba finală a enunțului se întâlneşte şi la informatorii dacoromâni, exprimând ținuta afectiv-atitudinală a vorbitorului (cf. fig.14a interogativa 41: *de unde vii?* rostită de vorbitoare din Baia Mare, Oradea şi Sibiu cu o ascensiune finală mai pronunțată (BM5) sau mai slabă (Sb5, Or5) cu fig.10 a, b). Tendința de a realiza întrebările convenționalizate cu un ton (aproape) plat, monoton, apare şi la vorbitori dacoromâni (cf. fig.11 cu fig.14b: inter. *ce mai faci?* şi *de unde vii?* rostite de informatoare din Bucureşti (B5-26-1: cu ton mai înalt pe *ce* şi ascensiune finală uşoară) şi din Craiova (Cr5-26-2; Cr5-41-1).

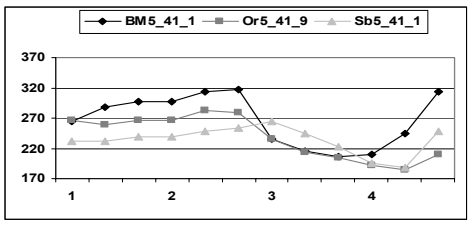

Fig. 14a.

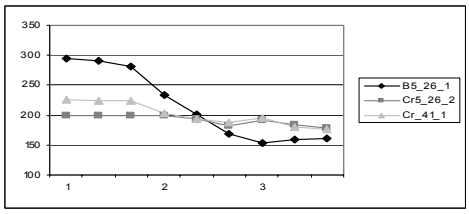

Fig.14b.

Interogativele alternative prezintă, atât la subiecții aromâni, cât şi la cei dacoromâni, un contur melodic ascendent-descendent, locul vârfului tonal fiind determinat de focalizarea uneia sau a ambelor alternative.

Ascensiunea finală a tonului este marca intonațională a întrebărilor totale în numeroase limbi, putând fi considerată „o tendință universală puternică”[30] a acestui tip de interogative în limbile cu intonație. Numeroase limbi au, de asemenea, interogative parțiale cu un contur descendent (asemănător cu cel al asertivelor, dar

[30] A. Cruttenden, *op.cit.,* p. 169.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

cu un vârf tonal pe cuvântul interogativ), având ca alternativă şi ridicarea finală a tonului (de ex., în întrebări-ecou sau în întrebările parțiale insistente). Diferențe considerabile interlingvistice există însă, atât în modul de realizare a conturului terminal (de ex. *ascendent-descendent* sau *ascendent* în funcție de poziția accentului final sau *numai* ascendent), cât şi în forma conturului melodic preterminal.

Statutul *bilingv* al subiecților noştri impune, pe lângă raportarea la dialectul dacoromân (cu care prezintă asemănări considerabile în intonația interogativă), comparația cu limba *macedoneană (bulgară),* dar şi cu *albaneza* şi *neogreaca,* limbi pe care le vorbeau ascendenții lor. Descrierile schematice ale intonației limbilor bulgară şi neogreacă pe care ni le oferă sinteza lui D. Hirst şi A. Di Cristo[31] prezintă modele intonaționale interogative asemănătoare cu cele aromâne[32].

Modelul interogativ pentru întrebările totale descris pentru bulgară este asemănător cu cel din româna literară (dacoromână): cu final ascendent (pe silaba accentuată) – descendent (pe silaba următoare)[33]; cf. fig.4 cu prezentarea curbei F0 în propoziția minimală *atakə?* În întrebările parțiale, conturul terminal este descendent în enunțurile neutrale, dar prezintă o variantă frecventă cu o ridicare uşoară a tonului pe ultima silabă neaccentuată exprimând „politețe"[34].

A. Botinis afirmă că interogativele rostite „în vorbirea de laborator" (emfatizată) au o ascensiune tonală majoră la limita finală, formând un contur general descendent-ascendent. „În dialoguri spontane" interogativele totale au ascensiune finală, dar atunci când au funcție de polarizare au o uşoară coborâre a tonului. Fig.5a prezintă o interogativă parțială cu contur terminal descendent, iar 5b o „întrebare declarativă" cu ascensiunea tonului pe silaba finală neaccentuată[35].

3. ANEXĂ: ALTE CÂTEVA OBERVAȚII LINGVISTICE ASUPRA VORBIRII INFORMATORILOR

În vorbirea celor doi aromâni, coexistă fonetisme şi forme diferite, graiul subiectului O2 prezentând, adesea, faze mai evoluate:

– diftongul *ea* alternează cu *e* (foarte) deschis, la O2 chiar semideschis sau semiînchis[36]: ***eá**sti, e̯sti, é̯sti, **é**sti; fe̯**á**tile, fé̯**e**li, fe̯t**i**li, fé̯t**i**li; ve̯**á**di, ve̯**á/ä**di, vé̯di, ve̯di, v**é**di; mve̯**á**sta, mvé̯sta, mve̯sta, mvé̯sta, mv**é**sta; be̯**a**i, b**e**i* [37];

[31] Anastasia Misheva and Michel Nikov, *Intonation in Bulgarian,* în Daniel Hirst and Albert Di Cristo (eds.), *Intonation Systems. A Survey of Twenty Languages,* Cambridge University Press, p. 275–287; Antonis Botinis, *Intonation in Greek, ibidem,* p. 288–310.

[32] O comparație mai detaliată este dificilă din cauza procedeelor diferite de culegere, analiză şi interpretare a diverselor aspecte ale intonației. Pentru interogativele totale, bulgara dispune şi de particula *li*.

[33] *Ibidem,* p. 278, 279.

[34] *Ibidem,* p. 280.

[35] *Ibidem,* p. 299–301.

[36] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 119. 181-182; Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea,* Bucureşti, 1972, p. 61, 176.

[37] Sunetele transcrise fonetic sunt redate cu *bold*. Nuanțele fonice intermediare sunt notate cu bară oblică: /.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

– diftongul *oa, ua* ~ *ǫ́, ę́*[38]: ***ǫ́a**spita, **ǫ́a**spita* (S1), ***ǫ́a**spâta, ǫ́spâta, ę́spâta* (O2); ***ǫ́a**uli* (S1), *(prota) **ó**ra, ǫ́uli, (fisa a) nǫ́stă* (O2);

– *e* se diferențiază la *ă* în finala *-ie la **i̯ă***[39]*: rak'i**i̯ă**, sculí**i̯ă**;* la S1: *răk'i i̯i, rak'i i̯, ra/ă k'ī, sculí i̯e, şculí i̯i;*

– *ă* ~ *e* la S1 în cazuri rare: *câsăbă (câsâbă, câsîbă, cîsvă)* ~ *kˇesăbă, Sărună* (uzual) ~ *Seruna;*

– la S1 *-a* de la forma articulată a substantivelor feminine: *mveast**a**, oaspit**a*** se realizează şi ca o vocală între *a* şi *ă,* asemănătoare cu alofona lui *a* neaccentuat din bulgară (macedoneană);

– *u* (silabic, rar nesilabic)[40] se menține după un grup de consoane, este înlocuit cu *î, â* sau dispare: *căpitãl**u**, vărn**u**, vierḑ**u*** (S1), *esc (născut), părmătéft**u1*** 'negustor'**,** *vărn**u*** (O2); *când**u*** ~ *când**â*** ~ *cînd* ~ *cân**ă*** ~ *cîn* (S1), *cănd* ~ *căn* (O2); *sînt**î*** ~ *sunt**u*** ~ *sînt**î*** ~*sînt**u1*** ~ *sun (-merele)* (S1), *sîn* (O2); *mult* (şi *mulț*) (O2); după semivocala *i̯: a i̯u* ~ *a i̯* (S1); după o consoană, - *u* apare rar: *mintimén**u1*** ~ *mintimen**ă1*** ~ *mintimen* (mai frecvent), (*cu cari ai) zbrît**u** (la şculie), yin**u1**, cît**u*** ~ *cît**î*** ~ *cît* (S1), *ți fat**u1*** ; *-u* vocalic apare la O2 mai ales ca articol masculin: *fiĉoru, papu-ńu, porcu, **γρ**ambóu* 'mirele'; în *(ti si plăn̥z), ńíc**u**?* este de fapt forma articulată de vocativ (= micule).

– *ḑ* ~ *ḑ/z* ~ *z*[41]*: viḑui, vez/ḑuş, ḑîseş, zîseş* (S1), *văḑuş,văz/ḑui, văzuş', zîseş* (O2); adverbul *az, ază* a fost notat numai cu *z; -ḑ* se afonizează adesea: *lucre**ț*** (S1: chiar *óhri**ț*** = Ohrid, *va ńě**ț*** (O2), *pără**ț*** (S1) ~ *praz* (S1, O2);

– se produce, de regulă, depalatalizarea consoanelor *ț, ḑ*[42] (primare) în poziție finală: *adraț, h'iț, lucreț,-m̥veț, mulțî praz,* [pl.] (S1), *ş'iț, praz, s-vez* (O2), mai rar, în interiorul cuvântului: *ḑ/zîseş* (S1, O2), *(cum) țî-i (numa)* ~ *ț-e (numa)* (S1) ; chiar africatele *ț, ḑ* secundare se durifică, adesea, în poziție finală: *(ti) duț, faț**i*** ~ *faț**î*** ~ *faț* (S1), *faț* ~ *faț**î*** ~ *faț**î̥*** (O2), *măț* (= mănînci) (S1, O2), *ńěț* (= mergi), *(ți) plănḑă* ~ *plănḑe* (S1), *plăn̥z* (O2);

– depalatalizarea lui *r*[43] apare în *adar* [pers. 2 sg.] (S1, O2); o singură dată: *adar**i*** la S1; la această informatoare, *r* dur apare şi în *ți ti doară?*

– şuierătoarele *ş, j* se mențin, mai frecvent, palatalizate: *afla**ş**i*~ *aĝun̥**ş*** (S1), *aŋcumpra**ş'*** ~ *ãcumpra**ş**ˇ* ~ *ãcumpăra**ş*** (S1), *acumpăra**ş'*** ~ *acumpăra**ş**ˇ* (O2), *ḑâse**ş**i* ~ *z/ḑîseş* (S1, O2), *m̥**ş**ată* ~ *mu**ş**iată* (S1, O2), *viḑu**ş'*** ~ *viḑu **ş**i*~ *viḑu**ş**;*

[38] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 186; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 63, 176.
[39] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 187, 198 notează forme ca *doil'ă, veg'ă* ~ *vegl'ă.*
[40] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 136, 188–189; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 170–171.
[41] Cf. N. Saramandu, *op. cit.,* p. 128.
[42] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 188; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 182.
[43] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 188.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

formele *eşti, peşti* se realizează ca *eşțî, eştă, eş'ᵢ̣ță, peşțî* la S1, în timp ce, la O2, muierea lui *ş (peş'-măț?)* determină africatizarea lui *t: eş'ćᵢ̣, eşćᵢ, peşti, peş'ći.*

– velarizarea după labiale[44] se produce în unele cuvinte: *aŋcumpăraş'* [45] (S1), *viḑui* (S1) ~ *văzui, o̯áspita* (S1) ~ *ǫ́spita, o̯áspăta* (O2); *(ploaia) virsá* ~ *vîrsá* ~ *vîrsá* (S1), *săm̥-văniț* (O2);

– exemple de palatalizarea labialelor[46]: ***h'iț**, plo̯a tok'árâ* 'ploua de te topea', *s-**ń**i spuń, va **ń**ěț* (S1), *k'ẹruş', **ń**icu, **ş'**iț* (O2); palatalizarea labiodentalei *v* este consecventă în *vin* [subst.] : ***y**in* (o dată ***h'**in*) la S1, ***y**in, ᵢ̯in, in* la O2 şi inconsecventă în formele verbului *a veni* la S1: ***v**ini* mai frecvent ca ***y**ini,* numai ***y**iń* [pers. 2], *va z-**v**ină;* la O2 am înregistrat palatalizarea în *a veni* numai în ex. *vera **i**nẹ turişĉ,* iar *f* apare în exemplul *fiĉor, cum să **f**i numa?;*

– *m̥* labiodental silabic a fost notat în *m̥**ş**ată* (S1) şi în *m̥veasta* (forma cea mai frecventă); *m̥* îşi pierde caracterul silabic când se uneşte cu o vocală precedentă: *veadi-m̥veasta*), devine *m̥* slab perceptibil, dar silabic, *m̥* slab perceptibil nesilabic (început nazal al lui *v* următor) sau dispare (mai frecvent la O2): *ᵐ̥veasta;* în câteva exemple, se dezvoltă o vocală protetică: ***â** m̥veasta* (S1), ***ă**m̥vẹsta, ᵃm̥vẹ́sta, **ă**vésta* (O2);

– grupul *cl'* se menține (nepalatal!) în *(cum ti) **cl**ᵢ̯ámă* (S1), *mi clem* ~ *(cum ti) **k**ᵢ̯ámă* (O2); *l'* şi-a pirdut sau tinde să-şi piardă ocluzia[47]: *aᵢ̯u* (S1), *fumé**y/l'**ᵢ̯a* (O2);

– laterala *l* apare (uşor) velarizată la S1: *ba**ł**că* 'dovleac', *c**l/ł**asă, **l/ł**a, **l/ł**ucreț; ł* apare vocalizat în numele informatoarei: *k'irasa al líca* ~ *au̯ líca* [48];

– *r* (semi)lung a fost înregistrat rar[49]: *adar̄, Iur̄i* (voc.), *Mar/r̄iia, r/r̄estoran* (S1), *ar̄ă χāti, Măr̄ică* (voc.), *r/r̄ămăn, văr̄* (= vărnu); cu reducerea grupului *rn* care apare şi în *bitărẹța, ᵢ̯ára* (O2)[50]; *r* uvular apare la O2 în ***χ/γρ**ambóu* ~ ***c**ărbóu.*

Alte câteva fonetisme şi particularități morfo-sintactice oscilante sau/şi diferite la cei doi subiecți: *sâhẹáta* 'ora' ~ *sîhẹátẹá* (S1) ~ *sā́tẹ* (O2); *ca**bid**án* ~ *că**pit**án* (curent) (O2); *băsẹ́**re**că* ~ *bâsẹár**i**că* ~ *bâsẹ́rcă; tín**ă**ră* ~ *tín**e**ră* (mai frecvent), *tî**ră**rẹța* ~ *tîn**ă**rẹța* (O2); *mint**i**mén* 'deştept' (S1) ~ *mint**u**mén* (O2); *nu̯-**a**ráᵢ̯* (O2) ~ *ẹráᵢ̯* (S1); *Să**r**ună* (S1) ~ *Sọ**l**ună* (O2); la O2 africata *ț* îşi pierde

[44] Cf. N. Saramandu, *op. cit.,* p. 36–37.
[45] La S1 *ă* pare mai curând o vocală epentetică, cf., mai frecvent, *aŋcumprai, -raşi.*
[46] Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* Bucureşti, 1932, p. 204, 292–303; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 69–79, 181.
[47] Cf. Th. Capidan, *Fărşeroții...*, p. 136, 197–198; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 182.
[48] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 193–194, 196; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 181.
[49] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 190–192; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 181.
[50] Cf. Th. Capidan, *op. cit.,* p. 192; N. Saramandu, *op. cit.,* p. 183.

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)

uneori ocluzia: *ti si plăn̪z, ți făses; fe̞tili ~ fe̞tili i̯* (la O2, probabil sub influența pl. masc. art. în - *i i̯,* cf. *boi i̯*); la O2 apare *pe* înaintea numelor proprii masculine cu funcție de obiect direct (cu sau fără reluarea prin pronume): *o̯-å i̯ văzută* ***pi*** *Tak'i? ~ iū văzîş* ***pi*** *Tak'i?,* ***o*** *văzuş'* ***pi*** *Tak'e̞...*, dar ***o*** *văd̦/zuş Tak'i?* (de 2 ori), *nu văzuş' Tak'i?* Nu apare *pi* înaintea numelor proprii feminine: ***u*** *văzuş Măriia* (de 2 ori), *văzui Mariia,* dar apare înaintea unui nume comun: *di cai* ***o*** *cumpăraş* ***pi*** *casa?;* anticiparea complementului direct apare şi în: *di iu* ***o*** *cumpăraş' porcu?;* pron. *care, cari, car(i, car-ti bati?* (S1) – *ca i̯* (O2); pron. negativ *cană ~ văr* (S1) – *văr, vărnu* (O2); *dumănecă* (O2) ~ *dumânică* (O2, S1); verbul *a spune* apare cu sufixul conj. I în *ţe-ai ti spun****ari****?* (O2); *p****ăi****măni, p****îi****măni* (S1) – *p****ii****măni* (O2); condiționalul ipotetic: ***carea s-aveam****-ma mulțî praț, va să cump*^{ă}*ram ş-casî,* ***cara s-avea*** *mulțî praț, va ńi cump*^{ă}*ram ş-casî* (S1) ~ ***ma s-ave̞*** *mult prazu, şi-acumpăra casă nao* (O2).

BIBLIOGRAFIE

Andrei Avram, *Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel,* în „Fonetică şi dialectologie", vol. VIII, 1973.

Antonis Botinis, *Intonation in Greek*, în Daniel Hirst and Albert Di Cristo (eds.), *Intonation Systems. A Survey of Twenty Languages,* Cambridge University Press, p. 288–310.

Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* Bucureşti, 1932, p. 204, 292–303.

Theodor Capidan, *Fărşeroții. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania,* în „Dacoromania", VI, 1929–1930, partea I, p. 1–210.

Michel Contini, *Vers une typologie intonative des variétés romanes*, în A. Turculeț (ed.), *La variation diatopique de l'intonation dans le domaine roumain et roman*, Iaşi, Editura Univ. „Al. I. Cuza", 2008, pp. 13–18.

Alan Cruttenden, *Intonation*, Cambridge Mass., Cambridge University Press, 1986, pp. 161–165.

A.C.M Ritveld & C. Gussenhoven, *On the relation between pitch excursion size and prominence,* în „Journal of Phonetics", 13, 1958, p. 299–308.

Eugenio Martínez Celdrán, Ana Ma. Fernández, Paolo Roseano*, Aproximación al estudio de la entonación de la región de Murcia: Caravaca de la Cruz y Bullas,* în A. Turculeț (ed.), *vol. cit*., p. 75–92.

Anastasia Misheva and Michel Nikov, *Intonation in Bulgarian,* în Daniel Hirst and Albert Di Cristo (eds.), *Intonation Systems. A Survey of Twenty Languages,* Cambridge University Press, p. 275–287;

L. Dascălu-Jinga, *Melodia vorbirii în limba română,* Bucureşti, 2001, p. 32–33.

Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea,* Bucureşti, 1972, p. 61, 176.

Adrian Turculeț, *Variante regionale ale intonației româneşti,* în vol. « Limba şi literatura română. Regional – național – universal », Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 264.

INTERROGATIVE INTONATION OF AROMANIAN FORM REPUBLIC OF MACEDONIA (WITH SOME SEGMENTAL FEATURES OF INFORMERS)

ABSTRACT

This research leverages some of the material collected in a survey for amperes AMPER (Atlas multimédia prosodique de l'espace roman) in December 2008 to Aromanians living in towns of Skopje and Ohrid in Macedonia.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi

BDD-A15301 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:15:41 UTC)